

Transaktionskostnadsanalys: en länk mellan nationalekonomi och organisationsteori*

Nationalekonomernas fixering vid vinstmaximering och effektivitet har gjort att de inte kunnat tillfredsställande analysera företagets interna organisation, menar Abrahamsson. Samtidigt har organisationsteoretikerna varit alltför inriktade på maktfrågor inom företaget. Abrahamsson visar, att den moderna transaktionsteorin skulle kunna skapa en bro mellan de två synsätten.

En av de då och då återkommande frågorna inom nationalekonomin gäller "the nature of the firm". Vad är egentligen ett företag och hur skall det beskrivas med avseende på funktion och struktur? Än mer: om den neoklassiska nationalekonomins antaganden om marknaden är riktiga, varför finns då överhuvudtaget företag?

Till skillnad från ekonomerna har organisationsteoretikerna inom sociologin länge tyckt sig ha svaret på dessa frågor. Företaget, menar de, är ett medel för en grupp, som är i besittning av vissa ekonomiska resurser (kapital), att öka dessa. Ett verkningsfullt sätt att öka kapitalavkastningen är att i disciplinerade former sammanföra kapital och arbetskraft i en organisation, där produktion av varor eller tjänster sker under specialisering, samordning och

övervakning. Företag uppkommer och tillväxer som följd av ekonomiska maktsträvanden från ägarnas sida.

Om nationalekonomin varit alltför ointresserad vad gäller "the nature of the firm", gäller för den sociologiska organisationsteorin att den ofta varit alltför kategorisk och tvärsäker. Forskarna inom dessa bägge områden har därför länge talat förbi varandra. Ekonomernas intresse för företaget som enbart en produktionsfunktion, till vilken ett vinstmaximeringsmål knyts, ger otillräckligt underlag för studium av företagets *interna organisation*. Företaget förblir därför något av en "black box" i den ekonomiska teorin. Sociologins betoning av just den interna organisationen har inneburit att makt- och inflytandefrågor har ställts i förgrunden, medan *effektivitetsproblemet* underordnats. På detta sätt har länge en dialog mellan å ena sidan nationalekonomer, å den andra organisationsteoretiker, hindrats. Måste det vara så?

Professor BENGT ABRAHAMSSON är verksam vid Arbetslivscentrum. Han har gjort sina forskningsinsatser främst inom organisationsteorin.

* Jag vill tacka Rolf Eidem och Roland Granqvist för kritik och synpunkter på tidigare version av denna uppsats.

Kontraktsrätt och transaktionskostnadsanalys

Den kontraktsrättsliga ansats, med särskild inriktning på transaktionskostnader, som i ett antal arbeten presenterats av Oliver Williamson [1975, 1981a, 1981b] utgör ett viktigt underlag för att överbygga det analytiska gapet mellan nationalekonomi och organisationsteori. Transaktionskostnadsanalysen har betydande förklaringsvärde för studiet av olika organisationsformer. För nationalekonomin underlättas steget *in i företaget*; för organisationsteorin sker en motsvarande stimulans att gå *utanför företaget* och granska villkoren för dess uppkomst och existens.

Från samhällsvetenskaplig synpunkt har transaktionskostnadsanalysen stor betydelse som potentiell brygga mellan bl a nationalekonomi, sociologi, företagsekonomi och statskunskap. En anledning till detta är den sofistikerade men samtidigt brett tillämpliga begreppsapparat som utvecklats av Williamson. En kort sammanfattning ges nedan.

Transaktionskostnadsanalysen har emellertid samtidigt en del begränsningar, vilka gör dess användning för vissa syften problematisk. Vilken betydelse har t ex Williamsons m fl arbeten för diskussionen om löntagarfonder? Den kontraktsrättsliga ansatsen har av vissa nationalekonomer — bl a Myhrman [1981] — använts som underlag för kritik mot tanken om löntagarfonder. Just på denna punkt har emellertid kontraktsrätten föga att komma med, då huvudeffekten av Williamsons och andras (t ex Alchian & Demsetz [1972]) arbeten är att diskussionen om *organisationsform* — arrangemanget av befattningar/positioner och relationerna mellan dessa inom företaget — frikopplas från diskussionen om *ägandeform*. En betydande förtjänst hos transaktionskostnadsanalysen ligger i dess in-

sikt att valet mellan marknads- och hierarkilösningar i huvudsak betingas av andra faktorer än äganderätten till kapitalet. En diskussion om detta kräver, som jag nedan skall utveckla, bl a att huvudmänna- och exekutivfunktionerna noga hålls isär. En organisationsteoretisk modell som jag tidigare fört fram (Abrahamsson [1982] — spec kap 10) är användbar här. Överhuvudtaget gäller att vissa missförstånd och otillräckligheter som vidlåder transaktionskostnadsanalysen bör uppmärksammas och klaras ut inför dess fortsatta användning. Jag tar upp några sådana problem mot slutet av artikeln.

Transaktionskostnadsanalysen: några huvudbegrepp

En transaktion inträffar när en vara eller tjänst förs över från ett stadium till ett annat: från råvara till halvfabrikat, från delar till sammansättning, från produktion till distribution, från ett distributionsled till ett annat etc. Övergången mellan två stadier kallas ett "interface" (svenskan saknar en bra översättning: kontaktyta kan möjligen duga). Ett välfungerande "interface" kännetecknas av att överföringen sker mjukt och friktionsfritt (Williamson [1981a]).

Att slippa friktion drar emellertid med sig vissa kostnader. I en maskin krävs övervakning av förslitning, tillförsel av smörjmedel och ersättning av förbrukade delar. Produktionsprocessen i en organisation kräver också ett slags "smörjmedel" för att underlätta transaktionerna. Här aktualiseras frågan om kontrakt.

En företagare kan bestämma sig för att organisera produktionen genom att på marknaden efterlysa de insatser som behövs för att framställa den färdiga varan. Kontrakt kan sedan slutas med leverantörer av de olika arbetsmomenten. Problemet är att kontrakt kostar. Att upprätta kontrakt är förenat med

kostnader, liksom att övervaka att de efterlevs. I den mån de inte efterlevs krävs något slags juridiskt förfarande för att slita tvister: också detta är ekonomiskt betungande. Williamsons viktiga påpekande i detta sammanhang är att kostnaderna för upprättande och genomförande av kontrakt ofta är så stora att marknadslösningen blir otymplig.

I stället för att organisera produktionen genom ett flertal individuella kontrakt kan företagaren välja att sammanföra produktionsmedel och arbetskraft under ett tak. Uppdelningen av arbetsuppgifterna, koordineringen av dem, övervakning av de anställdas produktivitet osv sker inom ramen för en *hierarki*. Kontraktskostnaderna kan därmed nedbringas; i stället för ett flertal delkontrakt finns ett allmänt anställningskontrakt, i vilket parternas rättigheter och skyldigheter stipuleras. Kontrakts- och transaktionskostnadsanalysens betydelse i förhållande till traditionell neoklassisk ekonomisk analys sammanfattas av Williamson i följande mening: "Det vanliga studiet av produktionsfunktionens ekonomi utvecklas så, att man också undersöker de *komparativa kostnaderna för att planera, anpassa och övervaka genomförandet av uppgifter under olika styrningsformer*." "Styrningsformer" är de explicita eller de implicita kontraktsförhållanden inom vilka en transaktion är placerad (dvs marknader, företag, och blandformer t ex franchising).

Transaktioner kan beskrivas på åtminstone tre sätt. Man kan studera den *frekvens* med vilken de inträffar; den *osäkerhet* som kännetecknar dem (vilket bl a leder till behov av övervakning och kontroll); och den grad till vilken de backas upp av varaktiga, *transaktionsspecifika* investeringar. I fråga om de senare gäller, att ju mer specifika olika tillgångar är, desto mindre sannolika blir autonoma marknadslösningar, och desto mer sannolika blir lösningar

genom olika hierarkiska arrangemang (Williamson [1981a]). En produktionslösning, som från början kännetecknades av en "large-numbers-bidding-situation" tenderar att utvecklas mot "small-numbers-bidding", om relationen mellan köpare och säljare präglas av specificitet. Detta kan ske t ex genom att *platsen* för produktionen specialiseras, för att minimera lager- och transportkostnader; det kan äga rum genom specialisering av *produktionsanordningarna*, exempelvis genom investeringar i särskilda verktyg; eller det kan ske genom specialisering av *kunskaper* hos de personer som är inblandade i produktionen.

Om ett kontrakt upphör under förhållanden, som utvecklats mot hög specificitet, blir kostnaderna för bägge parter att ånyo gå ut på marknaden ofta så höga, att en inom-organisatorisk lösning föredras. Ett nytt kontrakt sluts mellan de redan etablerade parterna, och andra potentiella kontraktsparter förbigås.

Som Alchian och Demsetz visat i sin mycket citerade artikel utgörs ett av huvudmotiven för bildandet av företag av svårigheterna att på ett rättvisande sätt mäta marginalproduktiviteten hos de aktörer som är inblandade i vissa produktionsprocesser. Om två man t ex lastar timmer på en järnvägsvagn kan respektive arbetares insats inte mätas direkt. Produktionsresultatet är inte en summa av separerbara arbetsinsatser utan åstadkommes definitionsmässigt genom lagarbete. Eftersom varje individs produktionsresultat inte kan mätas direkt, övervakas i stället *inputs*. Härigenom minskas bl a risken för att någon i arbetslaget drar sig undan från att fullgöra sin insats. "Managing or examining the ways to which inputs are used in a team production is a method of metering the marginal productivity of individual inputs to the team's output" (Alchian & Demsetz [1972]).

Lösningen på mätproblemet blir således att tillse att en övervakningsfunktion finns. Alchian & Demsetz term för detta, "monitorfunktion", har vunnit viss spridning också i svensk litteratur (se bl a Eidem [1982]). Monitorfunktionen omfattar enligt Alchian och Demsetz följande rättigheter: (a) rätten att göra anspråk på residualvinsten, dvs det som står till förfogande för utdelning när alla parter med fixa kontrakt med företaget fått sitt (jfr Ståhl [1976]); (b) att övervaka alla inputs, dvs granska beteendet hos alla dem som tillför företaget något; (c) att ha ansvaret för alla kontrakt som sluts med input-faktorer; (d) att ändra sammansättningen av "arbetslaget", dvs nyanställa eller avskeda; (e) att sälja dessa rättigheter. På detta sätt definierar Alchian och Demsetz ägarfunktionen (arbetsgivarfunktionen) i det klassiska kapitalistiska (privatägda) företaget.

Kontraktsteorins problem

Alchian & Demsetz, Williamson, och före dem Coase [1937] har med sina bidrag öppnat viktiga perspektiv för analysen av företag och organisationer. Som Williamson påpekar [1981a] saknar den neoklassiska företagsteorin de inslag som skulle göra den lämplig för analys av inom-organisatoriska förhållanden. Organisationsteoretikerna har å sin sida varit upptagna med makt- och hierarkifrågor, till förfång för diskussionen om marknader och effektivitet. Det kan tilläggas, att också den marxistiska grenen av samhällsvetenskapen haft svårigheter med att beskriva och analysera organisationer. Den historiska materialismen är en teori för förhållanden på samhällsnivå och för komparativ analys av institutioner, men går sällan innanför fabriksgrindarna. (Se Berntson [1972]. Ett undantag till det sagda utgörs av Braverman [1974].)

För det fortsatta arbetet med den kontraktsrättsliga ansatsen inom natio-

nalekonomin är det viktigt att ta hänsyn till några områden där ansatsen — enligt min mening — dels är otillräcklig, dels blivit missförstådd. Den är (1) *otillräcklig* vad gäller (1.1) granskningen av de betingelser som föregår slutandet av kontrakt och (1.2) preciseringen av monitorfunktionen. Den är (2) *missförstådd* vad gäller dess konsekvenser för äganderätts- och förfoganderättsfrågor, delvis på grund av de oklarheter som råder enligt 1.1 och 1.2.

Otillräckligheter: makt

Ett kännetecken för transaktionskostnads/kontraktsrättsanalysen är att den i hög grad är *okänslig för maktfrågor*. Det är sant som Williamson [1981b] säger att den samhällsvetenskapliga analysen av makt och inflytande ofta har tautologiska inslag och därmed är till föga nytta för empirisk forskning om organisationer. (Det bör dock samtidigt noteras att Williamsons omdöme är baserat på ett litet fåtal arbeten, vilka dessutom är bristfälligt representativa för området.) Detta är emellertid främst ett argument för *bättre* forskning om maktförhållanden snarare än — som Williamsons diskussion synes innebära — ett skäl att ignorera maktdimensionen.

Kontraktsrättsliga diskussioner utgår ofta från en formaljuridisk tvåpartsmo- dell, där själva överenskommelsen mellan parterna ställs i fokus, medan *de betingelser under vilka avtalet sluts* inte berörs. Ett typexempel på ett sådant resonemang representeras av följande stycke från Alchian & Demsetz [1972]. Företaget utövar ingen makt, säger de.

Det har ingen makt grundad på kommando, auktoritet eller rätt till straffsanktioner som på minsta vis skiljer sig från de villkor som vanligen gäller när avtal (kontrakt) ingås på en marknad mellan två personer. En person kan bara "bestrafva" en annan endera genom att sluta köpa av

honom eller henne eller genom att söka rättelse i domstol om den andre i något avseende inte fullföljer ingångna affärsavtal. Det är också allt en arbetsgivare kan göra. Han kan avskeda en anställd eller stämma honom, på samma sätt som vem som helst kan avskeda sin livsmedels-handlare genom att sluta köpa av honom eller stämma honom för leverans av produkter behäftade med fel.

Detta resonemang försummar — eller bortser medvetet från — de *initiala* maktskillnader som föreligger mellan avtalsparterna och som gör att ett avtal, utöver de synliga villkoren, också omfattar latent kostnader för de bägge parterna. Dessa latent kostnader är ofta av olika storlek för respektive part, och inte sällan så dramatiskt olika att avtalet förlorar all karaktär av överenskommelse mellan jämbördiga parter. Den anställdes hot om att sluta är t ex i allmänhet mindre ödesdigert för arbetsgivaren, än den senares hot om avsked är för den anställde.

Eller, för att anknyta till Alchians & Demsetz exempel: om direktör Andersson på en och samma dag säger upp sitt "avtal" med specerihandlare Pettersson och anställningskontraktet med svarvare Lundström blir konsekvenserna olika för Pettersson och Lundström. Den marginalförlust, som bortfallet av Anderssons hushållsinköp representerar för Pettersson kan i storlek knappast jämföras med Lundströms marginalförlust när han blir av med sitt jobb. Som det i dag ser ut på den svenska arbetsmarknaden är det inte osannolikt att direktör Anderssons företag är det enda på den ort där Lundström bor och vill arbeta.

Makt är en multiplikativ funktion av (a) resurser och (b) mobilisering av resurser (Blalock [1967]). Direktör Anderssons resurser i hans relationer med specerihandlare Pettersson bestäms i huvudsak av vad Andersson har i plån-

boken och är beredd att mobilisera, dvs är beredd att spendera på hushållsartiklar hos Pettersson. Men Anderssons resurser i hans relationer med svarvare Lundström sammanhänger med Anderssons bestämmanderätt över Lundströms svarv och den användning Andersson kan göra av denna bestämmanderätt för att låta någon annan sköta svarven (eller eventuellt låta den stå outnyttjad). Anderssons makt i det första fallet är knuten till hans individuella resurser, i det senare fallet till resurser sammanhängande med ägandet av kapital och användningen av detta för att sysselsätta andra. Enbart med hjälp av sin plånbok kan Andersson inte behärska marknaden för hushållsartiklar på orten. Med hjälp av sitt företag har han dock betydande möjligheter att behärska ortens arbetsmarknad.

Den kontraktsrättsliga ansatsen har en tendens att försumma sådana resurskillnader mellan avtalsparter. Härigenom blir risken för felslut betydande. I debatten om ekonomisk demokrati förekommer t ex ibland att kontraktsrätten sätts i motsatsställning till principen om en man/en röst. Vad kan vara mer demokratiskt än ett avtal? "Ett frivilligt avtal mellan två parter innebär ju att båda parter är nöjda med villkoren. Det måste därför rimligen uppfylla alla de krav man kan ställa på att vara demokratisk." (Myhrman [1981].)

Som jag försökt visa återspeglar ett "frivilligt" avtal ofta att betydande maktskillnader finns mellan avtalsparterna; detta tenderar att göra deras kostnader för avtalslutandet olika. Innan avtalet sluts försöker respektive part åstadkomma en så fördelaktig situation som möjligt för egen del, så att eventuella resurskillnader jämnas ut.

På arbetsmarknaden sker sådana försök till utjämning bland annat genom att löntagarna organiserar sig fackligt och/eller eftersträvar andra metoder för att neutralisera arbetsgivarens insti-

tutionella övertag. Detta är av betydelse för bl a analysen av arbetslagstiftningen, ett område som av ekonomer inte sällan betraktas som enbart en samling utgiftsposter (jfr Myhrman [1981] som hävdar att medbestämmandelagen utgör en ökning av företagets förhandlingskostnader). Såväl MBL som andra arbetsrättsliga lagar kan emellertid ses som försök att skapa bättre institutionell maktbalans, vilket i sin tur kan leda till en *minskning* av den totala konfliktbenägenheten. Skall transaktionskostnads- och kontraktsrättsansatsen göras full rättvisa, måste en någorlunda fullständig översikt över företagets transaktioner göras. I en sådan översikt ingår självfallet överväganden inte bara av de kostnader som en ny lag för med sig utan också av de ekonomiska *fördelar* den eventuellt innebär. Till stor del torde dessa fördelar sammanhånga med utjämningen av institutionell makt. Den svenska fackföreningsrörelsens höga organisationsgrad och sammanhållning är således en sannolik faktor bakom den jämförelsevis låga konfliktfrekvensen inom det svenska arbetslivet. Och för den kontraktsrättsliga teorin är hänsyntagandet till institutionella maktfaktorer en viktig, men ännu outvecklad analysdimension.

Monitorfunktionen

Begreppet "monitor" hos Alchian och Demsetz omfattar ett flertal rättigheter förbundna med ägarfunktionen i företaget. För de flesta av dessa rättigheter gäller emellertid att de inte utövas av huvudmannen/ägaren själv utan har delegerats till en vald exekutiv (styrelsen) eller en anställd exekutiv (den verkställande ledningen). Denna uppdelning är till väsentliga delar också fastställd i, och understöds genom, lagstiftningen (bl a aktiebolagslagen).

För analytiska syften är uppdelningen av monitorbegreppet i huvudman respektive exekutiv viktig av bl a följande

skäl: För det första står exekutiven i hög grad för utformningen av de förhållanden som bestämmer övergången från låg till hög (eller från hög till låg) specificitet i företagets tillgångar, vilket i sin tur bestämmer villkoren för framtida transaktioner, inklusive integration av olika led i produktions- och distributionsprocessen (Williamson [1981a]). Ägaren respektive den verkställande ledningen har härvid skilda roller.

För det andra är exekutiven, men i allmänhet inte huvudmannen, ansvarig för uppdelningen av företagets beslutsstruktur i operativa och strategiska beslut och för de organisatoriska lösningar denna uppdelning betingar.

För det tredje förekommer, i relationen mellan huvudman och exekutiv, ofta opportunistiska beteenden från exekutivens sida i syfte att modifiera, gå vid sidan av, eller rentav motarbeta, huvudmannens intressen. Debatten om "direktörernas revolution" visar på vikten av att klart hålla isär de två typer av aktörer som ryms inom Alchians & Demsetz's begrepp "monitor". (Jfr diskussionen i Williamson [1981a].)

För det fjärde ligger i huvudmannafunktionen en mängd viktiga aspekter av rent äganderättslig karaktär vilka förtjänar en särskild analys skild från forskning om exekutivfunktionen. Eidem [1982] utför t ex en granskning av aktiemarknad och ägarintressen som helt koncentrerar sig på huvudmannaspekter och som därmed — implicit — klargör vikten av en gränsdragning mellan de två delarna av monitorbegreppet.

Således: inom företaget förekommer en mängd betydelsefulla "interfaces" över vilka transaktioner sker och ger upphov till kostnader (och innebär därmed incitament till innovation). Viktiga sådana "interfaces" representeras av relationen mellan huvudman och exekutiv, mellan exekutiven och de anställda, och mellan olika exekutiva nivåer och

avdelningar. Forskningsbehoven torde inom alla dessa delområden vara betydande och borde kunna angripas på ett fruktbart sätt med hjälp av en kombination av kontraktsteori, transaktionskostnadsanalys och organisationsteori.

Missförstånd

Den kontraktsrättsliga ansatsen innebär att företaget betraktas som en uppsättning avtal — explicita eller implicita — med olika parter. Transaktionskostnadsanalysen studerar hur kostnaderna för att hålla systemet i gång sammanhänger med de olika delarna av denna förhandlingsprocess, och studerar kostnaderna för avfattande/genomförande/övervakning av kontrakt.

Det är viktigt att notera att detta sätt att angripa problemet med "the nature of the firm" i allt väsentligt gäller företagets *interna* förhållanden och att problem av mer makrokonstruktiv karaktär behandlas knapphändigt eller inte alls. Medan t ex "the metering problem" utgör en elegant generell förklaring till uppkomsten av företag överhuvudtaget, ger ansatsen endast mycket begränsade förklaringar till variationer mellan olika företagstyper. Alchians & Demsetz genomgång [1972] av olika slag av organisationer, inklusive socialistiska företag, kooperativa sammanslutningar och fackföreningar, är ett slags checklista över företagsbildningar som *skulle kunna* studeras med en transaktionskostnadsansats, snarare än en systematisk genomgång av möjliga skillnader dem emellan. Framför allt saknas resonemang om relationer mellan företaget och dess omgivning, dvs de politiska, teknologiska och makroekonomiska faktorer som ofta på ett avgörande sätt påverkar betingelserna för avtal mellan parter. Williamson fastslår uttryckligen att hans genomgång är begränsad till företagets interna organisation och att "key legal features of the corporation — legal liability and the

transferability of ownership — are taken as given" [1981a]. Samtidigt är det uppenbart att Williamsons huvudproblem — valet mellan marknads- och hierarkilösningar — får intressanta nya aspekter, om de samhällseliga betingelser som till stor del styr detta val, systematiskt granskas. Detta är ett område där statsvetare, jurister och ekonomer har betydande bidrag att lämna. I realiteten är det ju så att "key legal features" ingalunda är givna, utan varierar. Politik, lagstiftning och ekonomiska konjunkturen är av betydelse för uppkomsten av olika intressegrupper och för dessas försök att med hjälp av organisationen etablera inflytande och konsolidera sina positioner.

Det är inte rimligt att av den kontraktsrättsliga ansatsen begära att den skall tillhandahålla förklaringar på alla de områden där forskning om företagets natur kan bli aktuell. "The nature of the firm" är i hög grad ett område för samarbete mellan flera olika vetenskaper. Därför är det också av vikt att hålla i minnet de problem som kontraktsrätt och transaktionskostnadsanalys *inte* utger sig för att behandla.

Varken Alchian & Demsetz eller Williamson torde t ex kunna anföras som stöd för argument om de eventuella nackdelarna av den svenska medbestämmandelagens effekter på företagets ekonomi eller som underlag för bedömning av verkningarna av olika föreslagna löntagarfondssystem.

Det är riktigt, som Myhrman [1981] säger, att "utformningen av ägarförhållande och formerna för tillförsel av riskvilligt kapital/är/en viktig ingrediens i utformningen av vårt ekonomiska system" och att övervakningsfunktionen (monitorfunktionen) är utformad "på rätt sätt".

Vad "rätt sätt" här innebär är emellertid en fråga för empirisk forskning, där Williamsons insatser har åtskilligt att betyda. Kunskaperna om arbetslag-

stiftningens kostnad och intäkter är hittills högst begränsade. Det finns för närvarande ingen grund att påstå som Myhrman gör att "särskilt för mindre företag har förhandlingskostnaderna ökat i relation till kapitalinsatsen, varför avkastningen på eget kapital i motsvarande utsträckning minskat". För att kunna säga detta krävs, som nämnts ovan, att *samtliga* — eller i varje fall de viktigaste — av företagets "interfaces" undersöks med avseende på relativa transaktionskostnader. Det är härvid inte uteslutet att en ökning av kontraktskostnaderna för relationen löntagarorganisation/verkställande ledning uppvägs av en minskning av motsvarande kostnader i "interfaces" i den dagliga produktionen på verkstadsgolvet. Härom torde varken Myhrman, Alchian & Demsetz eller Williamson veta något. De senare har dock intressanta tankar om hur förutsättningslös forskning i frågan skulle kunna läggas upp.

På liknande sätt förhåller det sig med löntagarfondsproblemet. En rad olika existerande kombinationer av ägarformer och organisationsformer är möjliga att studera med avseende på deras transaktionskostnader: ensamägda privatfinansierade företag, familjeföretag, aktiebolag, delvis eller helt löntagarägda företag, producent- och konsumentkooperativa organisationer, koncerner, multinationella företag, system av samhällsägda företag etc. Här finns ett intressant forskningsfält, där de flesta frågor om relationen mellan ägandeform och innovationsbenägenhet syns vara obesvarade. Det sagda innebär samtidigt, att den i denna artikel diskuterade

forskningsansatsen inte kan användas för att — som Myhrman gör — döma ut löntagarfonder såsom ledande till "en klart försämrad övervakningsfunktion, sämre effektivitet i företagen och alltmör utbredda tecken på stagnation". För att kunna säga något om detta räcker inte den beskedliga hypotesen om att ett löntagarfondssystem "kan innebära en ändring av det nuvarande kontraktsrättsliga systemet" utan också forskning om hur olika transaktionskostnader påverkas i negativ respektive positiv riktning.

Referenser

- Abrahamsson, B., [1982], *Organisationsteori. Om byråkrati, administration och självstyrelse*. AWE/Gebbers.
- Alchian, A., & Demsetz, H., [1972], "Production, Information Costs, and Economic Organization", *American Economic Review*, vol 62, december.
- Berntson, L., [1972], *Politiska partier och sociala klasser*. Cavefors.
- Blalock, H. M., [1967], *Toward a Theory of Minority Group Relations*. Wiley.
- Braverman, H., [1974], *Labor and Monopoly Capital*, Monthly Review Press.
- Coase, R. H., [1937], "The Nature of the Firm", *Economica N.S.* 4.
- Eidem, R., [1982], "Ägandekonzentration eller konkurrens på aktiemarknaden? Synpunkter på frågan om löntagarfonder", SOU 1981:105, *Löntagarna och kapitaltillväxten*.
- Myhrman, J., [1981], "Kontraktsrätt och löntagarfonder", *Ekonomisk Debatt*, årg 9, nr 6.
- Ståhl, I., [1976], "Ägande och makt i företagen", *Ekonomisk Debatt*, årg 3, nr 1.
- Williamson, O. E., [1975], *Markets and Hierarchies. Analysis and Antitrust Implications: A Study in the Economics of Internal Organization*. Free Press.
- [1981a], "The Modern Corporation: Origins, Evolution, Attributes", *Journal of Economic Literature*, vol XIX, december.
- [1981b], "The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach", *American Journal of Sociology*, vol 87, no 3.